

Odalett a tudós tanár

Nagy figyelemmel és érdeklődéssel kísértem a Tiszatáj hasábjain a társadalomtudományi kutatások körül kibontakozó eszmecsérét, melyet Bakos István tanulmánya indított el, s melyhez Vekerdi László és Grezsa Ferenc fűzött értékes, nagyon megszívlelendő gondolatokat.

Mindjárt előljáróban szeretném leszögezni: alapvetően azonos véleményen vagyok mind a vitaindító cikkel, mind pedig a hozzászólásokkal, s bár igazat adok Vekerdi Lászlónak, hogy az „egyetértést pedig — régi tapasztalat — nem érdemes leírni”, mégis hozzáténnék egyet-mást az általuk kifejtett megállapításokhoz abban a reményben, hogy a vidéken folyó társadalomtudományi kutatásokról fölvázolt képet talán egy-két színfolttal gazdagítani vagy árnyalni tudom, legalább amolyan „több szem többet lát” alapon.

A szóban forgó problémakörhöz — a fölösleges ismétlések elkerülése érdekében — tulajdonképpen abból a szempontból próbálok közelíteni, hogy miért nincs a meglevőnél jóval szélesebb bázisa a társadalomtudományi kutatásoknak vidéken és általában, vagyis lényegében a Grezsa Ferenc fölvetette „Hová lett a tudós tanár?” szónoki kérdésre keresem magam is a választ. Bármennyire szeretnék is Grezsa Ferenc kérdésvölvetésével vitába szállni, nem tehetem, mert tizenhat éves tanári működésem során (ebből két évet gimnáziumban, négyet általános iskolában, tízet pedig a felsőoktatásban töltöttem) a tudós tanárrá válás mai lehetőségeiről a hozzászólásom címében megfogalmazott keserű tapasztalat halmozódott föl bennem. Tisztában vagyok azzal, hogy az egész — a maga nemében rendkívül bonyolult és szerteágazó — kérdéskör ilyen szempontú megközelítése szükségszerűen leegyszerűsítést jelent, éppen ezért nyilvánvalóan vitatható, észrevételeimet mégis lényegében e kérdés köré sűríttem, mert egyrészt — a fentiekben említett oknál fogva — erről viszonylag sok közvetlen tapasztalatot szereztem, másrészt amiatt is, mert meggyőződésem szerint *a tanári munkakör — más, kedvező körülmények között! — a vidéken is eredményesen művelhető kutatómunka bázisa lehetne.* Úgy érzem, az egyetemem végzett fiatal kollégák úgy kezdenek meg tanári pályájukat, hogy a tudományos munka alapvető módszereivel föl vannak vértézve, s azt is hiszem, hogy egy részükben él is annak vágya, hogy az egyetemen kötelezően előírt szakdolgozati témájukat tovább kutassák, esetleg doktori értekezéssé fejlesszék. Mindehhez rögtön hozzáteszem: nem gondolom, hogy kutatói hajlam az egyetemi hallgatóink nagyobb részét jellemzi; a dolog jóval előbb, már a fölvételi vizsgák előtt el van rontva.

Ez az egész folyamat azzal kezdődik, hogy egyrészt a középiskolákból nem a legjobbak (vagy a legjobbak közül viszonylag kevesen) jelentkeznek tanári pályára, másrészt azt is igen rossznak találom, hogy a jelentkezők túlnyomó többsége — legalábbis a bölcsészettudományi karokon — a lányokból kerül ki, innen pedig — közismert tény — egyenesen vezet az út a pedagóguspálya elnöiesedéséhez. Hogy mindez mivel magyarázható, annak okai is közismertek, ezért nem is foglalkozom ezeknek elemzésével, csupán azt említem meg, hogy pedagógusok fizetésének — viszonylag elfogadhatóan történt — rendezésére véleményem szerint túl későn került sor, jobban és korábban kellett volna ezen segíteni, és még azt fűzöm hozzá, hogy nem csak anyagi kérdésekről van itt szó, hanem általában a tanári pálya presztízisének, vonzásának megcsappanásáról, amelynek szintén sok oka lehet (például nagyon elhibáztatnak tartom azt a gyakorlatot, hogy tanári pályán képesítés nélkül is lehet dolgozni; a tanárt nemegyszer méltatlanul érik helyi eredetű megaláztatások stb.).

Hozzászólás a társadalomtudományi kutatások vidéki helyzetéről folyó vitához.

A pedagóguspálya elnőiesedése több szempontból sem szerencsés: mindenekelőtt joggal kifogásolható a nevelés tekintetében; azt hiszem, senki sem vitatja, hogy a gyerekek harmonikus személyiségének kialakításán eredményesebben munkálkodhat olyan tantestület, amelyben nagyjából azonos létszámban dolgoznak férfi és nő kollégák. Nem tudom, van-e még ilyen tantestület Magyarországon. (Azt hiszem, nagyon kevés akad.) Nagyon örülnék, ha volna, és még inkább, ha minél több lenne!

A tanári pálya elnőiesedésének folyamatát a társadalomtudományi kutatások szempontjából is rossznak ítélem, ugyanis legyen bármennyire tehetséges egy középiskolai tanár, vajon jut-e neki idő — a mai iskolai elfoglaltságok közepette — a kutatómunkára, ha családja van, gyermekei vannak. Akármennyire tehetséges és szorgalmas, úgy tapasztalom, előbb-utóbb föladja tudományos terveit, ambíciója megfőrik. Mi a helyzet, ha férfi tanárról van szó? Tapasztalatom szerint neki könnyebb valamivel, mint például ugyanolyan szakos és ugyanolyan óraszámú tanító kolléganőjének. Könnyebb azért, mert a család körüli teendők elvégzésében — bevallva vagy be nem vallva — általában kevesebb feladat hárul rá, jobban van tehát lehetősége arra, hogy tudományos tevékenységet is folytasson, ha tehetsége és kitartása van hozzá. A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a férfiak közül is kevesen végeznek kutatómunkát. Vajon miért? A család és társadalom általában még ma is azt várja el a férfitől, hogy a szükséges anyagiakat elsősorban ő teremtsen elő, ha kell, akár különmunkával. S mit tesz a férfi, ha tanár? Az iskolában és az iskolán kívül is igyekszik minden lehetőséget megragadni ahhoz, hogy például a lakásra, egyebekre szükséges pénzt előteremtse. (A tudományos munka elég sok időt igényel, s mivel kevés jövedelmet hoz, ilyen szempontból nem kifizetődő.) Mi lesz tehát a tehetséges és ambíciózus férfi tanárból? Ugyanúgy jár, mint a kolléganője: szerencsés esetben jó oktató — ez egyáltalán nem kevés! —, tudományos terveit azonban ő is föladja. Nem lesz belőle tudós tanár. Ma Magyarországon legfőlőbb az lesz tudós tanárrá, akinek tehetsége, kedve van az elmélyült kutatómunkához (ilyenek remélhetőleg sokan vannak) és emellett valamilyen szerencsés oknál fogva az anyagi helyzete olyan, hogy lehetővé teszi a tudományos tevékenységet (ilyenből viszont már jóval kevesebb akad).

Greza Ferenczel egyetértve, meggyőződéses, hogy jó tanár csak igazán jó szakmai fölkészültségű ember lehet. Ezért lenne jó az, ha a tanárnak a jelenleginél sokkal több ideje lenne az önképzésre, a kedvvel végzett, az egyéniségét kiteljesítő, a tehetségét kibontakoztató kutatómunkára, mert ez részben a tudomány számára, de főképpen a mindennapi oktató-nevelő munkában kamatostul megtérülne. Ha erre mód nyílna, akkor nemcsak a társadalomtudományi kutatások bázisa növekedne meg, hanem az is lehetővé válna, hogy az egyetemekre, főiskolákra olyan középiskolai tanárok is bekerülhessenek oktatónak, kutatónak, akik valamely szakterület iskolai munkájuk során is eredményesen tudtak művelni. (A nyelvtudomány nem egy jeles alakja, tudós kutatója közül valamikor például jó néhányan több éves, sőt egy-két évtizedes általános vagy középiskolai tevékenység után jutottak egyetemi katedrához.)

Bakos István elismeréssel szól a helytörténeti, néprajzi, nyelvészeti (ezen belül a földrajzinév-gyűjtés) és nyelvjáráskutatás vidéken elért eredményeiről. Ezeket az eredményeket én nem vitatom, sőt a földrajzi nevek gyűjtésében igen kiemelkedőnek tartom. A nyelvjáráskutatásban felmutatott sikereket azonban — beleszámítva itt mind a szakemberek munkáját, mind pedig az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat keretében folyó anyaggyűjtési tevékenységet — szerintem még nem lehet kielégítőnek találni. A nyelvjáráskutatás olyan szakterület, amelyet nagyon sok — természetesen megfelelően képzett — ember végezhetne bárhol az országban, s mégis igen kevesen foglalkoznak vele, pedig erre a legkisebb faluban is lehetőség volna, sőt a nyelvjárások értékeinek megmentésére ott van igazán mód, és ott van egyre égetőbb szükség, mert ha ma nem mentjük azt, ami még menthető, akkor az holnap már késő lesz, s unokáink joggal vethetik szemünkre, hogy nem tettünk meg

minden tőlünk telhetőt. A nyelvjárások szókincse soha nem pusztult olyan ütemben, mint az utolsó két évtizedben, ezért rendkívüli szükség lenne ezen a területen az általános iskolai és a középiskolai tanárok leletmentő munkájára is. Félő azonban, hogy az előzőkben említett okok miatt ez a nagyon várt és remélt segítség a továbbiakban is elmarad.

Hiszem, hogy ha a vidéken folyó társadalomtudományi kutatások terén kedvező fordulat következik be, ha oktatáspolitikánk is jó feltételeket tud teremteni tanárainknak az iskolai munka melletti vagy ahhoz kapcsolódó kutatómunkához, akkor a tudós tanár sem lesz annyira ritka tantestületeinkben, mint a fehér holló. Ennek mind a kutató-, mind az oktató-nevelő munka országszerte csak hasznát látná.

